

Meister Eckhart als model voor gemeenteopbouw

Er zijn twee perioden geweest dat ik niet verder kon in mijn werk als predikant. Allebei hebben ze gewerkt als een steen in de vijver: een duidelijk in de tijd traceerbare ‘plons’ met een nauwelijks af te bakenen rimpeling daarna. Beide keren betreft het zowel een abrupt moment als een proces. De eerste periode had vooral betrekking op mijn eigen persoon en spiritualiteit. De tweede betrof de kerk, althans die waarin ik werkte en werk: de Protestantse Kerk in Nederland. Deze laatste, wat ik noem ‘kerkelijke burn-out’ dient zich als vanzelf in de loop van mijn verhaal aan. Ik begin met te vertellen over mijn persoonlijke burn-out.

Persoonlijke burn-out

Waarom had ik er geen plezier meer in? Het was in 1995. Het jaar daarvoor waren wij, ons gezin met vier kinderen (twee adolescenten en twee pubers) vanuit Veere verhuisd naar Enschede, waar ik was beroepen in de wijk Enschede-Zuid. Komend uit het onderwijs had ik veel affiniteit met jongeren en sowieso met mensen aan de rand van de kerk en daarbuiten. Vanaf het moment dat ik predikant was, heb ik mij uitgerekt om juist die groep met de christelijke traditie te bereiken – de christelijke traditie in haar moderne, theologisch verlichte variant. Ik had daartoe een weg gevonden via de popmuziek. Mijn boekje *Popmuziek en geloof* (Kok,

1995) had een tweede druk beleefd en met de werkgroep ‘Pop en spirit’ van de Landelijk Hervormde Jeugdraad timmerden wij aan de weg. Met onze pop-en-theaterdiensten in Enschede-Zuid haalden wij Veronica, de IKON en de NCRV. *Trouw* interviewde mij en noemde mijn visie op de verhouding tussen de christelijke traditie en de popcultuur een eyeopener. Her en der werd ik gevraagd voor lezingen.

Aan ‘succes’ geen gebrek dus. Maar waarom had ik er op een gegeven moment geen plezier meer in? Sterker nog, ik voelde me leeg, ongeïnspireerd, als ik voor de zoveelste keer ‘mijn kunstje ging vertonen’ – want zo voelde het. Het vervolg laat zich raden. Het ontbreken van plezier resulteerde in tegenzin en tegenzin resulteerde in somberheid – die weer een nega-

< *Abdij van Cluny, Frankrijk*

tieve spiraal tot gevolg had. Het moment dat ik brak was vlak na een vergadering waarin ik mij met grote moeite had weten te beheersen. Ten overstaan van mijn geliefde, overmand door de zwartste emoties, gooide ik de handdoek in de ring. Een heuse depressie volgde, weken lang medicijnen en vooral veel gesprekken met mijn onovertroffen geliefde. De beste therapie!

Eén ding werd me steeds duidelijker: ik miste iets. Maar wat?

Kantelmoment

Ik was het mij nog niet bewust, maar er waren aanwijzingen in welke richting ik het blijkbaar zocht, namelijk de diepte en de hoogte in! Verdieping en verticaliteit zocht ik in mijn geloof. Dat bleek uit het feit dat ik, als moderne theoloog, de orthodoxie van mijn jeugd herontdekte. Dat ik, als rationele theoloog, op zoek was naar devotie, bijvoorbeeld in het aansteken van een kaars, in het Mariakapelletje van ons rooms-katholieke kerkgebouw. En dat ik, als betrokken activistische bevrijdingstheoloog, intens verlangde naar de geloofsbeleving van mijn vader: een innig piëtisme, doordrenkt van Godverlangen, Godbeleving, gemeenschap met God.

Dit waren de aanwijzingen, die ik pas achteraf als zodanig heb herkend. De bewuste doorbraak, het kantelmoment, vond plaats tijdens een retraite met collega's. Daar ontdekte ik de *stilte* – en daarin God.

In de week na Pasen 1997 begon mijn studieverlof, dat ik opende met een bezinningsweek in een voormalig klooster. De organisatie was in handen van de Charismatische Beweging. Vooraf dient vermeld dat ik behalve met mijn

nog maar half verwerkte burn-out ook te kampen had met grote zorgen omtrent een van onze kinderen. Ik begon dus gekweld en geladen aan deze week, waarvan ik overigens niet wist wat te verwachten.

In de verschillende meditatieve oefeningen werd mij zonneklaar wat tot dan toe alleen geschemerd had op de achtergrond, namelijk wat ik al die tijd had gemist: het besef van het niet-maakbare, het mysterie, het verticale, het heilige, God.

In het oefenen van de stilte tijdens de meditatie ontdekte ik dat het zowaar mogelijk was mijn immer zelfsturende wil en controle los te laten. Tot dan toe was ik voortdurend bezig alle zorgen en problemen, ook of misschien wel juist die van anderen, op te lossen. Ik zat er bovenop als een vogel op zijn broedsel en durfde niet van mijn plaats te wijken. De stilte en met name het loslaten heb ik ervaren als een eyeopener en een enorme bevrijding.

Mijn ervaring echter bleef niet beperkt tot dit 'neutrale' resultaat van het niet meer gevangen zijn. Later die week ervoer ik tijdens een meditatie rond een icoon ook de nabijheid van God. Hoe zal ik dat beschrijven? Er was niet alleen sprake van een weldadige leegte maar tevens van een rustgevende en lieflijke 'gevuuldheid'. Een innerlijke glans, een intens besef van liefde, waarvan ik tot dan toe slechts een spootje had ervaren. Ik herkende het als wat ik had gelezen over 'een mystieke ervaring'. In mijn boek daarover *Het geheim van de lieflijkheid* (Kok, 1998) heb ik het omschreven als volgt: 'Ik zie mijn wereld, mijn leven voor mij, badend in Gods lieflijkheid.'

Ik had zagezegd de *liefdesmystiek* aan den lijve ervaren.

Terug op de markt

Na mijn studieverlof, waarin ik mij had verdiept in de Middeleeuwse mystici Theresa van Avila en Jan van Ruusbroec, keerde ik terug in mijn hartelijke gemeente en ging vol goede moed aan het werk vanuit mijn nieuw gevonden passie. In de kerkenraad deed ik verslag van mijn studie, mijn existentiële ervaring en het boek dat ik daarover aan het schrijven was. Men reageerde zeer positief.

Wat het gemeentewerk betreft werd mijn veranderingsproces vooral concreet zichtbaar in de vieringen. Waar ik tot dan toe mijn preek en gebeden als betogend proza uitschreef merkte ik nu dat deze 'toon' niet meer aansloot bij mijn beleving, evenmin als de gebruikelijke veelheid aan woorden. Ik begon met in te korten, een bewust snoeien en weglaten van alles wat ik voorheen per se wenste uit te leggen. In het vele dat ik theologisch wilde verantwoorden en in de drang om dat zo overtuigend mogelijk te doen had ik altijd last gehad van een verkeerde ademhaling tijdens het houden van een preek, zodanig dat ik soms zelfs licht hyperventileerde. Mijn gedrevenheid bleek zich in lichamelijke spanning te hebben uitgewerkt! Voortaan schreef ik mijn preek in ademenheden, onderbroken met korte stiltes.

Het is een concreet voorbeeld van de wijze waarop mijn nieuwe gezindheid gestalte kreeg in mijn werk. Een ander, voor de gemeente zichtbaar voorbeeld betrof mijn wijze van bidden: niet langer de handen gevouwen maar geopend naar boven als een schaal, ontvangend, devoot.

Ook begon ik elementen van de mystieke geloofsbeleving in te voeren in de praktijk. Op kleine schaal weliswaar, met 'theelepeltjes', zo-

als men in de retraites van de Charismatische Beweging ook had geadviseerd. Zo bespraken wij in een kring Anni Matti's boek *Wat heb je aan je geloof als lijden je treft?* (Ten Have, 1995). Daarin beschrijft zij, feministisch bevrijdingstheologe, een vergelijkbare ontwikkeling naar de mystiek.

Mijn liturgie versoberde en ik maakte steeds vaker ruimte voor momenten van stilte. Omdat mensen er om vroegen deed ik nog diensten met popmuziek en theater, maar niet langer zo van harte en ook daarin kwam meer ruimte voor stilte en devotie.

Het meest expliciet echter was de stiltekring die ik opzette met een tiental gemeenteleden. Een half uur mediteren rond een bijbeltekst, in het bijzonder psalmwoorden, onder het motto: concentratie op de kern. Het mooie is dat deze kring volkomen onbedoeld uitgroeide tot een pastorale kring, toen een van de deelnemers geconfronteerd werd met een agressieve vorm van MS en snel zodanig aftakelde dat zij dagelijks mantelzorg nodig had – waarin grotendeels voorzien werd door de stiltekring!

Deze gang van zaken bevestigde mijn groeiende visie op kerk en gemeenteopbouw: wanneer men zich maar richt op de kern, namelijk God, komt de rest vanzelf in het spoor mee.

Eerste scheurtjes

Maar juist aan die gerichtheid op God leek het in onze kerken te ontbreken. Vanuit mijn mystieke dimensie begon ik mijn eigen kerk, met name op bestuurlijk niveau, te ervaren als een weinig spiritueel instituut. Scherper dan voorheen signaleerde ik in het protestantisme het uitgaan van maakbaarheid – meer dan door- ►

leefd verlangen naar het heilige. Vooral in de stedelijke vergaderingen, met hun verbale overdosis, onderging ik soms lieflijk een leegte. Ik kwam tot de ontdekking: onze kerk is niet *God-centered*. Met name op het gebied van beleid trof ik de geestelijke armoe aan van vuistdikke dossiers, vol reorganisatieplannen, met aan het slot een enkele alinea over God! O ja, dat is waar ook, daar moeten we 't nog even over hebben ...

Hoewel velen in mijn gemeente zich gezegend voelden met mijn nieuwe benadering merkte ik dat niet iedereen het mee kon maken, onder wie collega's, kerkenraadsleden, maar ook gemeenteleden. De stiltes in mijn liturgie werden door enkelen als ongemakkelijk ervaren, mijn preken als te 'persoonlijk', mijn rituelen als te 'rooms' en mijn visie op een *God-centered* kerk zelfs als bedreigend.

Hiermee diende zich het begin van vervreemding aan. Een vervreemding die nog werd versterkt door mijn zich voortzettende verdieping in de mystiek.

Dorst naar GOD achter God

Nu ik eenmaal iets geproefd had van de Godervaring leek ik onverzadigbaar. Zoals een jachthond die een reukspoor te pakken heeft en niet meer loslaat. Ik had niet meer genoeg aan de – met alle respect! – nogal extravert emotioneel gekleurde beleving in de Charismatische Beweging. Ik begon te begrijpen dat het een station was geweest, waar ik dankbaar op adem was gekomen, een station dat voor sommigen misschien een thuis was maar dat voor mij toch niet meer dan een pleisterplaats kon zijn. Zo rationeel als ik het nu formuleer ervoer ik het toen niet. Achteraf kan ik zeggen: zonder dat ik

precies begreep wat mij bezielde werd ik voortgedreven door 'dorst naar God'.

Behalve erover schrijven bleef ik ook lezen in de oude mystieken. In de 'donkere nacht' van Johannes van het Kruis en in de '*acedia*' van de woestijnvaders herkende ik de worsteling om het uitblijven van de Godervaring. Het leerde mij om de emotionele beleving te relativeren, sterker nog, om te begrijpen dat juist het ontbreken van de Godervaring een teken kan zijn van Gods nabijheid. Het leerde mij ook om niet te snel genoeg te nemen met zoiets als religieuze ervaring – en dat mystiek juist vaak leegte impliceert!

Zo kwam ik Meister Eckhart op het spoor, een mysticus die mij aanvankelijk niet zo had aangesproken, wellicht omdat ik op dat moment de directe Godervaring nodig had. Maar nu ik dat station gepasseerd was merkte ik dat de God die ik tot dan toe had gezocht te zeer mijn eigen projectie was, noodzakelijk om het gemis van mijn leven op te vullen. Het was een God die om mijn leven cirkelde, waarbij ik zelf dus nog steeds het centrum was. Maar alles in mij hunkerde naar *werkelijk* GOD, mij overstijgend, totaal, alles. Dit vond ik bij Meister Eckhart. Hij stootte door tot op het bot, nam geen genoeg met een zelfbedachte God, ontledigde zich van elk Godbeeld en durfde het Niets onder ogen te zien. Zijn beroemde zin viel bij mij precies op zijn plaats: 'God verlangt niet meer van ons dan dat wij uit onszelf treden en God in ons God laten zijn.'

Ook herkende ik mij in zijn omschrijving van GOD achter God, alle menselijke projectie voorbij, de altijd uitwijkende, ondoorgronde-lijke, in zichzelf rustende Ene, waaruit alles is voortgekomen: de *Goetheit*. In Meister Eckharts

onlesbare dorst naar de kern herkende ik mijn eigen zoektocht. En ik vond er God als GOD, een peilloze ruimte van liefde. Een ruimte die de kerk en het belang van de kerk relativeert. Een ruimte welke ik in de kerk niet vond.

Kerkelijke burn-out

In *Voorbij de leegte* (Ten Have, 2008) heb ik het moment van vervreemding beschreven: 'Ik ging voor in een vroegere gemeente. (...) Plotseling voelde ik een zekere treurigheid over me heen zakken. Ik weet nog dat ik dacht: ik geloof er niet meer in.'

Waarom niet meer? Het kerkelijk bedrijf was ik meer en meer gaan herkennen als – inderdaad – een bedrijf. Alles was zo dof in het licht van de glans die ik was gaan zien. Het was zo bedacht, zo menselijk, zo verbaal. Beperkt en benauwend tegen de achtergrond van de ruimte die ik mij dacht bij GOD.

Nu had ik geestelijk rust, maar die rust botste met het activisme van de kerk. Ik leefde vanuit een innerlijke rijkdom, maar mijn kerk leek zo armoedig. Ik stond in de vrijheid, maar de kerk benauwde mij. Ik herkende wat Hadewych schrijft als zij de Minne heeft ontdekt:

Alle dinghe

syn mi te inge

(alles is mij te eng)

Het was nodig dat ik afstand nam. Mijn predikantschap legde ik neer. Ik zocht en vond een baan in het onderwijs als docent godsdienst.

Hervonden passie

Echter ... na drie jaar bleek het pastorale en liturgische bloed te kruipen waar het niet gaan kan!

Waarom kon en kan ik nu weer wel predikant zijn, na twee keer te zijn vastgelopen?

Het gaat in de kerk, hoe klein en institutioneel soms ook, toch om het heilige. Het gaat om die kern, hoezeer soms ook bedekt door angst en overlevingsdrang. Als GOD een peilloze ruimte van liefde is, dan is er ook ruimte voor de kerkelijke beperking, de afhankelijkheid van dogma's, het marktdenken, het modieuze, de verkramping om de krimp, het gebrek aan spiritualiteit – een ruimte die ik ook zelf nodig had om te groeien. Mijn moeite met al deze zaken wil ik niet bagatelliseren, maar vanuit mijn nieuw gevonden gezindheid kan ik de kerk en mijn werk relativeren.

Sinds ik zo in mijn predikantschap sta, merk ik dat de aan mij toevertrouwde mensen geestelijk en in liefde groeien. Daar kan geen kwantitatief groeisucces tegen op.

Wat, in Meister Eckharts terminologie, voor de ziel geldt, geldt ook voor de kerk: in haar diepste wezen blijft de kerk een plaats om God in haar GOD te laten zijn – mits zij dan maar uit zichzelf treedt in *zelfrelativering* en *gerichtheid op het heilige*. Het is die gerichtheid op de kern waar de kerk zich in mag blijven oefenen, in plaats van zich de kop gek te laten maken door trends of angst.

Je zou het mijn credo voor gemeenteopbouw kunnen noemen: juist niet willen opbouwen. ◀

Wim (drs. W.P.) Jansen is predikant voor de Vrijzinnig Hervormden in Delft en voor de Vrijzinnige Koorkerkgemeenschap in Middelburg. Hij woont in Vlissingen.

wp.jansen@kpnplanet.nl; www.wimjansen.nu